สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ กับการคมนาคมขนส่ง*

>> ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปิยนาถ บุนนาค

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) แห่งตระกูลบุนนาค เป็นผู้ที่สร้างสิ่งที่มีคุณประโยชน์นานัปการแก่ประเทศชาติ ซึ่งบางส่วนยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ด้านหนึ่งคือ การมีส่วนวางรากฐานการคมนาคมขนส่งของบ้านเมือง

ในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ดำเนินการขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้นเป็นคูพระนครชั้นนอกใน พ.ศ. 2394 ต่อมาอีก 1 ปี ก็โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นธุระจัดการสร้างป้อมปราการรอบกรุงเทพฯ เพื่อให้เป็นที่อุ่นใจแก่อาณาประชาราษฎร์ในพระนครและพ่อค้าที่เข้ามาค้าขาย [1]

---

* ปรับปรุงจากปิยนาถ บุนนาค, **บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค,** (กรุงเทพฯ: พิฆเณศ), 2520 และ ปิยนาถ บุนนาค. **แนวความคิดและบทบาททางการเมืองของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5,** วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

[1] **เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4,** (พระนคร: คุรุสภา, 2507), หน้า 198.

>> ถนนเจริญกรุง

>> สะพานดำรงสถิต (สะพานเหล็กบน) ซึ่งสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์สร้างข้ามคลองโอ่งอ่าง

ใน พ.ศ. 2404 รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ออกไปเมืองสิงคโปร์ พร้อมกับพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นวิษณุนารถนิภาธร ซึ่งทรงบัญชาการกรมพระคลังมหาสมบัติ โดยมีพระราชประสงค์ให้ตรวจตราพิจารณาศึกษาวิธีที่อังกฤษทำนุบำรุงบ้านเมืองในสิงคโปร์ เพื่อจะได้นำมาปรับปรุงใช้ในบ้านเมืองไทยบ้าง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานคำกราบบังคมทูลรายงานของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เกี่ยวกับการดูงานที่สิงคโปร์หลังจากท่านกลับมาแล้ว อย่างไรก็ดี ปรากฏว่าหลังจากนั้นได้มีการทำนุบำรุงบ้านเมืองตามแบบอารยประเทศหลายประการ เช่น การจัดการคมนาคม และการก่อสร้าง ซึ่งสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้เข้าไปมีบทบาทดำเนินการเป็นส่วนใหญ่ เช่น การตัดถนนเจริญกรุง พร้อมกับการขุดคลองควบคู่ไปกับการตัดถนน สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ยังได้ออกเงินส่วนตัวสร้างสะพานดำรงสถิต และสะพานพิทยเสถียรข้ามคลองที่ขุดใหม่บนถนนดังกล่าวด้วย

>> คลองภาษีเจริญ

นอกจากนี้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ยังเป็นที่ปรึกษาสำคัญในการขุดคลองภาษีเจริญซึ่งเป็นคลองแรกที่ทางการจะให้เป็นเส้นทางค้าขายในรัชกาลที่ 4 โดยมีการพิจารณาว่าจะขุดคลองกว้าง 6 วาหรือ 8 วาดี สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เห็นว่า "ที่จะขุดคลองให้กว้างนั้นไม่สามารถที่จะทำให้ประโยชน์ยืนยาวได้อย่างเช่นคลองมหาไชย แรกลงมือขุด 8 วา สายน้ำ ดินไม่พอก็ชักตื้น ถ้าขุดแต่คลองแคบๆให้ต้องสายน้ำก็จะกัดกว้างออกไปเอง"[2] ด้วยเหตุนี้คลองภาษีเจริญจึงถูกขุดเป็นคลองขนาด 4 วา

ปรากฏว่าเรือเดินไปมามีประโยชน์มาก สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ จึงได้คิดขุดคลองตั้งแต่แม่น้ำเมืองนครไชยศรี (แม่น้ำท่าจีน) มาออกแม่น้ำเมืองราชบุรี (แม่น้ำแม่กลอง) โดยขุดขนาด 6 วา ใช้เงินส่วนพระมหากษัตริย์ 400 ชั่ง และเป็นส่วนของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์อีก 1,000 ชั่ง[3] เปิดใช้ใน พ.ศ. 2411 ได้รับพระราชทานชื่อว่า คลองดำเนินสะดวก ปรากฏว่าคลองดำเนินสะดวกนี้ สายน้ำท่าจีนไหลขึ้นลงทะเลแรงกัดปากคลองข้างตะวันออกกว้างได้เร็ว จึงเป็นจริงดังความเห็นของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ที่ว่าขุดเล็กก็ใหญ่ออกไปได้ในที่สุด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงกล่าวว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ "ท่านยกขึ้นพูดอยู่เสมอ"[4]

ผลของการขุดคลองดำเนินสะดวกคือเป็นทางลัดจากหัวเมืองตะวันตกมาสู่กรุงเทพฯ ทำให้การเดินทางไป – มาระหว่างหัวเมืองตะวันตกกับกรุงเทพฯ สะดวกรวดเร็วขึ้น ดึงดูดให้ผู้คนจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามาสู่เมืองราชบุรี ธุรกิจการค้าขายก็พลอยเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น[5]

การทำนุบำรุงด้านการคมนาคมขนส่งอีกประการหนึ่ง คือ ด้านการต่อเรือซึ่งได้เริ่มดำเนินการเรื่องนี้มาตั้งแต่รัชกาลที่ 3 จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 5 รวมระยะเวลาที่ท่านได้ทำการต่อเรือกำปั่นแบบฝรั่งประเภทต่างๆ ประมาณ 45 ปี (พ.ศ. 2378 – 2423) ในช่วงแรกสถานที่ที่ทำการต่อเรืออยู่ที่เมือง

---

[2] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชหัตถเลขา "บอกมายังมงกุฎราชกุมาร สำหรับที่ประชุม" ลงวันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ.128** อ้างถึงใน ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, **สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์,** (พระนคร: ร.ร.เทพไพศาล, 2504), เล่ม 1, หน้า 309.

[3] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4,** หน้า 198.

[4] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา "บอกมายังมงกุฎราชกุมาร สำหรับที่ประชุม" ลงวันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ.128 อ้างถึงใน ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, "สมเด็จเจ้าพระยาฯ...", เล่ม 1, หน้า 311.

[5] Rujaya Abhakorn, **"Ratburi, the Inner Province : Local Governmant and Central Politics in Siam 1868 – 1892".** (Ph. D. Thesis, Cornell University, 1980) (Unpublished), chap. II & chap. 5. และโปรดดูปิยนาถ บุนนาค. **แนวความคิดและบทบาททางการเมืองของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์...,** หน้า 119.

จันทบุรี ต่อมานับจากรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ก็ได้ต่อเรือที่กรุงเทพฯ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ สั่งเครื่องจักรกลไฟจากต่างประเทศมาต่อตัวเรือขึ้น ซึ่งถือได้ว่าสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นผู้บุกเบิกการต่อเรือแบบฝรั่งขึ้นในประเทศไทย อันแสดงถึงความสามารถในด้านการช่างของท่านเป็นอย่างยิ่ง กับทั้งยังแสดงถึงความสามารถในการนำเทคโนโลยีของตะวันตกมาสร้างสรรค์บ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง เรือกำปั่นอย่างฝรั่งที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ต่อขึ้นนั้นได้ใช้ประโยชน์ในทางราชการด้านต่างๆ อาทิ ใช้ในราชการทัพศึก ปราบปรามการจลาจลภายในประเทศ และทำการต่อสู้เพื่อป้องกันอริราชศัตรูจากประเทศมหาอำนาจ ดังเมื่อครั้งที่ไทยสู้รบกับฝรั่งเศสที่ปากน้ำเจ้าพระยาในเหตุการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) นอกจากนี้ก็ใช้เป็นเรือพระที่นั่งของพระมหากษัตริย์เมื่อเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเล และเป็นเรือสำหรับรับและส่งราชทูตต่างประเทศจากสันดอนปากน้ำเจ้าพระยาเข้ามายังกรุงเทพฯ อีกด้วย [6]

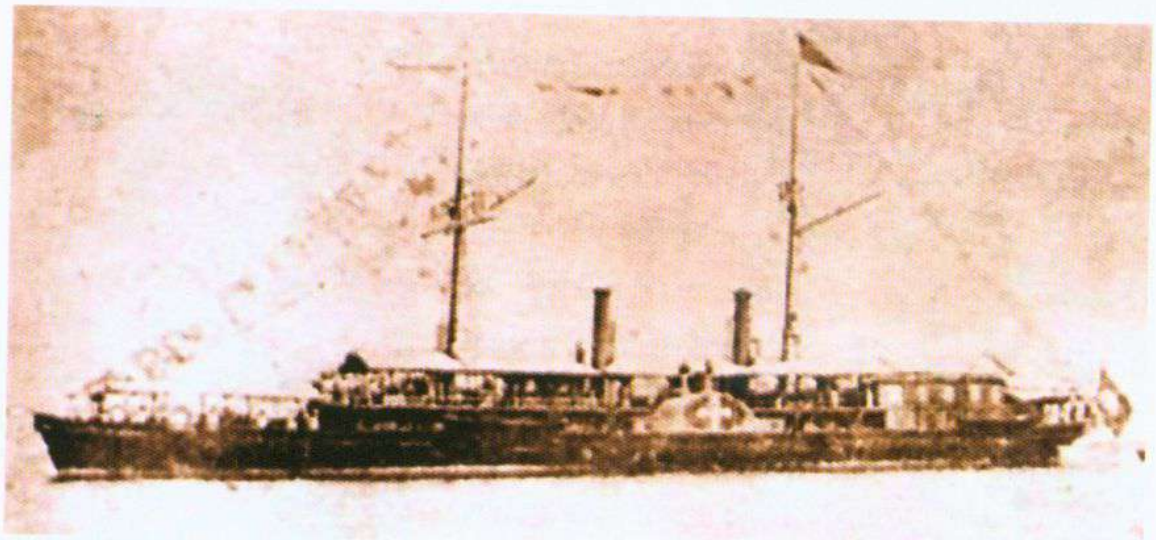

>> "เรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดช" เดิมชื่อ "เรือบรมราชวรฤทธิ์" พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ต่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2406

---

[6] วีณา ศรีธัญรัตน์ และคณะ. **ผลงานด้านวัฒนธรรมของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค).** ได้รับทุนจากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, 2526. (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม), หน้า 142.

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ จึงนับว่าเป็นคนไทยคนแรกที่เริ่มการต่อเรือกำปั่นแบบฝรั่งได้สำเร็จเป็นการวางรากฐานการต่อเรือสมัยใหม่ในเวลาต่อมาในขณะเดียวกันเรือที่ต่อขึ้นมานี้ก็ได้ใช้ประโยชน์ในการเสริมสร้างกำลังทางนาวีของไทยให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นด้วย [7]

นอกจากนี้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ยังมีความคิดริเริ่มในสิ่งใหม่อื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ อันแสดงถึงความเป็นผู้มองเห็นการณ์ไกลของท่านเป็นอย่างยิ่ง จากความสนใจในการต่อเรือเป็นทุนเดินอยู่แล้ว ประกอบกับการที่มีเรือราชการและเรือสินค้าผ่านเข้าออกไปมาที่ปากน้ำ สมุทรปราการอยู่เสมอ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ขณะเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาล ที่ 5 จึงดำริที่จะอำนวยความสะดวกในการเดินเรือดังกล่าว โดยเฉพาะในยามกลางคืนใน พ.ศ. 2413 ท่านจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างประภาคารสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา เพื่อเป็นเครื่องหมายในการนำเรือราชการและเรือสินค้าผ่าน สันดอนเข้าออกโดยสะดวกและปลอดภัย ทั้งนี้ท่านได้เสียสละบริจาคทุนทรัพย์ส่วนตัวในการสร้างประภาคารนี้

>> เจ้าพระยาภาษุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค)

ประภาคารสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา นับว่าเป็นประภาคารที่สร้างขึ้นตามระบบมาตรฐานสากลแห่งแรกของประเทศไทย ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของป้อมพระจุลจอมเกล้าฯ ห่างจากเสาธงป้อมประมาณ 4 ไมล์ ตำบลที่ตามแผนที่เดินเรือไทย หมายเลข 12 แลตติจูด 13° 28′ 12″ .26 เหนือ ลองติจูด 100° 35′ 26″ .03 ตะวันออก [8] ในการจัดสร้าง สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้มีคำสั่งถึงพระสยามธุระพาห์ กงสุลสยาม ณ กรุงลอนดอน ให้จัดซื้อเรือนตะเกียงทำด้วยเครื่องเหล็ก พร้อมด้วยเครื่องประกอบ เป็นเงิน 14,400 บาท แล้วมอบให้เจ้าพระยาภาษุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เสนาบดีกรมท่าเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2413 มาแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2414 เสียค่าก่อสร้างเรือนกระโจมเป็นเงิน 3,621.25 บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 18,021.25 บาท เริ่มเปิดใช้ประโยชน์ในการเดินเรือเมื่อวันจันทร์ที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2417 มีชื่อปรากฏในแผนที่เดินเรือไทยหมายเลข 1a (หมายเลข 12 ในปัจจุบัน) ว่า “Bar or Regent Lighthouse” เพื่อเป็นเกียรติแก่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ส่วนชื่อภาษาไทยเรียกว่า “กระโจมไฟสันดอน”

---

[7] เพิ่งอ้าง.

[8] พลเรือตรีสนิท มหาคีตะ, **ประภาคารสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา** (ตุลาคม, 2503), หน้า 2.

ประภาคารสันดอนดวงแรกของไทยนี้ นอกจากจะใช้เป็นเครื่องหมายเดินเรือตั้งกำกับอยู่บนร่องน้ำสันดอน ริมร่องทางเข้าปากน้ำเจ้าพระยาในสมัยแรกนั้นแล้ว ยังเป็นสถานที่บอกความลึกของร่องน้ำสันดอนตอนที่ตื้นที่สุดในสมัยต่อมาอีกด้วย แต่ต่อมาร่องน้ำสันดอนเดิมตอนที่ตั้งประภาคารสันดอน ซึ่งเป็นที่หมายกำกับร่องไว้นั้น ได้ค่อยๆ เปลี่ยนไปทางทิศตะวันออก ยิ่งนานวันตัวกระโจมก็ยิ่งอยู่ห่างจากร่องทางเดินเรือยิ่งขึ้นทุกที ประภาคารแห่งนี้จึงใช้ประโยชน์ได้แต่เพียงเป็นสถานีบอกน้ำเป็นที่หมายให้ชาวเรือเดินทะเลทราบว่า บริเวณปากน้ำเจ้าพระยาอยู่ที่ไหนเท่านั้น ต่อมากรมอุทกศาสตร์ กระทรวงทหารเรือ จึงได้เลิกใช้ไฟที่ประภาคารสันดอนแห่งนี้เสียตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ 2472 แต่ยังคงใช้เป็นสถานีบอกน้ำอยู่ ปรากฏว่าประภาคารสันดอนดวงแรกที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เสียสละทุนทรัพย์ส่วนตัวสร้างขึ้นนั้น ได้ใช้เป็นเครื่องหมายการเดินเรือมาเป็นเวลานานถึง 55 ปี 22 วัน [9]

>> สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

จะเห็นได้ว่าสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) มีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องการคมนาคมขนส่งมาตั้งแต่ช่วงแรกๆ ของการรับราชการ โดยเฉพาะการต่อเรือแบบฝรั่ง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการคมนาคมขนส่ง การขุดคลอง และการสร้างถนน ซึ่งเป็นเครือข่ายของการคมนาคมขนส่งทั้งทางน้ำและทางบก รวมถึง การสร้างประภาคารเอื้อต่อการคมนาคมขนส่งในช่วงปลายของการ รับราชการ ซึ่งการดำเนินการของท่านดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความรู้ความสามารถทางด้านการช่างของท่าน ความสนใจใฝ่รู้ศึกษาค้นคว้าด้านการช่างแบบตะวันตกซึ่งเป็น “ของใหม่” ในสังคมไทยขณะนั้น ตลอดจนการเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ เห็นการณ์ไกลของท่าน รวมทั้งการดำเนินการที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน โดยเสียสละทุนทรัพย์ของตนเพื่อกิจการสาธารณประโยชน์ ซึ่งมาจากความรู้และความคิดของท่าน ซึ่งส่งผลต่อประโยชน์ของประเทศชาติในด้านการคมนาคมขนส่ง และยังคงสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน

---

[9] วิณา ศรีธัญรัตน์ และคณะ. **เรื่องเดิม,** หน้า 144.

บรรณานุกรม

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. **สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์.** (พระนคร: ร.ร.เทพไพศาล), เล่ม 1, 2504 .

ทิพากรวงศ์,เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4.** (พระนคร: คุรุสภา), 2507.

ปิยนาถ บุนนาค. **"แนวความคิดและบทบาททางการเมืองของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5"** วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

_____. **บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค.** (กรุงเทพฯ: พิมเณศ), 2520.

วีณา ศรีธัญรัตน์ และคณะ. **ผลงานด้านวัฒนธรรมของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค).** ได้รับทุนจากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, 2526. (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม)

สนิท มหาคีตะ,พลเรือตรี. **ประภาคารสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา** ตุลาคม, 2503.

Abhakorn, Rujaya. **Ratburi, the Inner Province : Local Governmant and Central Politics in Siam 1868 – 1892.** Ph. D. Thesis, Cornell University, 1980 (Unpublished).